

С.М. Кучеренко

к.психол.н., доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України.

Н. С. Кучеренко

к.психол.н., старший викладач кафедри практичної психології Української інженерно-педагогічної академії.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ - ПЕДАГОГІВ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті аналізується стан проблеми комплексної оцінки психологічної готовності фахівця інженерно-педагогічного профілю до умов реальної професійної діяльності. Визначається, що оцінити психологічну готовність особистості до діяльності - це значить мати уявлення про рівень розвитку основних підструктур особистості: професійної спрямованості; досвіду, що містить у собі знання, уміння і навички за обраною спеціальністю; психічних процесів - волі, почуттів, сприйняття, пам'яті, мислення; біопсихічних властивостей - темпераменту, статевих і вікових властивостей. Проведений аналіз літературних джерел, дозволяє говорити про, що в даний час існують різні підходи до проблеми визначення готовності випускників закладів вищої освіти до професійної діяльності, але існуюче глобальне визначення їх психологічної готовності до професійної діяльності, є недостатньо ефективним, тому що показники, які визначають успішність професійної діяльності, залежать не від одного, а від комплексу чинників. Отже, кожний чинник необхідно визначати окремо, а висновок про психологічну готовність людини виконувати професійні функції в реальних умовах діяльності повинен

бути зроблений на основі комплексного підходу до визначення зазначених чинників.

Визначається, що інженерно-педагогічну діяльність можна розглядати як інтегративну інженерно-технічну, виробничо - технологічну, педагогічну, що включає профорієнтацію і профадаптацію студентів; діагностику професійної підготовленості студентів, їх вихованості і психічного розвитку; керівництво технічною творчістю; проектування навчально-виховного процесу; його дидактичне і методичне оснащення; здійснення навчально-виховного та навчально-виробничого процесів; інженерно-технологічну діяльність; самоосвіту та підвищення кваліфікації.

Підхід до комплексної оцінки психологічної готовності випускника інженерно-педагогічного профілю до професійної діяльності повинен включати в себе оцінку наступних етапів - сформованості професійних намірів, професійного навчання і професійної адаптації. Кожен з цих етапів має свої особливості, і на кожному застосовуються певні підходи до його визначення. На етапі формування професійних намірів вивчаються наступні критерії: соціально та психологічно обґрунтований вибір професії, зміст освіти і досвід особистості, передбачувані життєві перспективи, усвідомлення об'єктивних потреб в різних видах праці, значимість і престижність професії та ін. На етапі професійного навчання критерієм є професійне самовизначення і включає такі групи: інженерно-технічні вміння, організаційні вміння, дидактичні вміння, організаційно-методичні вміння, комунікативно-режисерські вміння, прогностичні вміння, гностичні вміння. На етапі професійної адаптації, одними з основних критеріїв є рівень розвитку професійно значущих якостей особистості, психологічний комфорт. Також пропонуються деякі підходи до вирішення існуючої проблеми з урахуванням останніх досягнень в області організаційної психології.

Ключові слова: професійна діяльність, професійна спрямованість, особистість фахівця, професійна компетентність, мотивація, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. В даний час існують різні підходи до проблеми визначення готовності випускників закладів вищої освіти до професійної діяльності. Однак не існує підходу, який отримав би повне визнання. Визначити

готовність особистості до професійної діяльності - це значить мати уявлення про рівень розвитку її основних підструктур: професійної спрямованості, професійної компетентності, яка включає в себе знання, вміння і навички з обраної спеціальності, психічних процесів - волі, почуттів, сприйняття, пам'яті, мислення, біопсихічних властивостей - темпераменту, статевих і вікових властивостей.

Одна з труднощів сьогодення полягає в тому, що далеко не кожний спеціаліст, котрий випускається закладами вищої освіти, легко адаптується до виконання професійної діяльності в реальних умовах. Таке становище може пояснюватися багатьма причинами, зокрема тим, що система підготовки спеціалістів недостатньо чуйно реагує на всі зміни та пропозиції реальності, система перевірки рівня професійної підготовки, яка використовувалась і була незмінною на протязі тривалого періоду, не дає надійних методів визначення психологічної структури особистості фахівця.

Актуальність досліджуваної проблеми зростає у зв'язку з модернізацією виробництва, закладів вищої освіти, новим характером взаємовідносин, які складається між ними. Все це потребує підготовки такого спеціаліста, який буде включатись у виробничий процес без додаткового професійного навчання, із скорочення періодом адаптації. Тому виникає необхідність у виявленні таких критеріїв підготовки студентів та засобів їх визначення, що надали б можливість зробити науково обґрунтований висновок про психологічну готовність особистості до умов реальної професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень и публікацій. Готовність до діяльності це складний цілеспрямований прояв особистості, вивченням якого займалися багато дослідників, які по-різному її трактують. Так, Н. Д. Левітов визначає психологічну готовність як тимчасову готовність і працездатність, Є.П. Ільїн - як оптимальний робочий стан, В.Н. Пушкін - як готовність до екстремальної діяльності, пильність, А.Ц. Пуні - як стан психологічної готовності до змагання тощо. Різні визначення психологічної готовності багато в чому обумовлено особливостями структури діяльності людини і різними теоретичними підходами дослідників. Проведені численні дослідження показали, що психологічна готовність має певну динамічну структуру взаємопов'язаних елементів, котру визначили у своїх дослідженнях М.І. Дьяченко та Л.А. Кандибовіч.

У свою чергу, В.А. Моляко виділив складові, які включаються в структуру загальної та психологічної готовності до праці. Так, до них віднесені психофізіологічні якості особистості, фізіологічні складові: динамічні стереотипи, діяльність функціональної системи, прояв домінанти, утворення та функціонування установки і ін. Він визначає, що основними психологічними компонентами готовності, як стійкої характеристики особистості, є знання, вміння, навички, мотиви діяльності.

Досліджуючи психологічну готовність до професійної діяльності, Е.А. Клімов розглядає працю як системне психічне утворення, що характеризується чотирма ознаками, які потім отримують диференційовану оцінку. Для оцінки рівня сформованості даних ознак введена їх градація за п'ятибальною шкалою, яка дозволяє оперативно оцінити індивідуальні ситуації в практичній роботі.

У роботах Т.В. Кудрявцева розглядається психологічна готовність випускників професійних навчальних закладів до діяльності як складне багаторівневе утворення, що включає як операціональні, так і особистісні компоненти: установка на працю, професійно значущі якості, знання, вміння, навички за спеціальною діяльністю, особливості емоційних і вольових функцій особистості, особливості мотивів і інтересів до праці.

Глобальне визначення психологічної готовності людини до професійної діяльності, на думку багатьох авторів, є недостатньо ефективним, тому що показники, які визначають успішність професійної діяльності, залежать не від одного, а від комплексу чинників. Отже, кожний чинник необхідно визначати окремо, а висновок про психологічну готовність людини виконувати професійні функції в реальних умовах діяльності повинен бути зроблений на основі комплексного підходу до визначення зазначених чинників.

Мета статті. Проаналізувати сучасні підходи щодо особливостей оцінки психологічної готовності майбутніх фахівців інженерно - педагогічного профілю до реальної професійної діяльності та урахування їх в організації процесу професійного навчання.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи інженерно-педагогічну діяльність її можна визначити як інтегративну інженерно-технічну, виробничо - технологічну, педагогічну, що включає профорієнтацію і профадаптацію студентів; діагностику професійної підготовленості студентів, їх вихованості і

психічного розвитку; керівництво технічною творчістю; проектування навчально-виховного процесу; його дидактичне і методичне оснащення; здійснення навчально-виховного та навчально-виробничого процесів; інженерно-технологічну діяльність; самоосвіту та підвищення кваліфікації.

Виходячи з цього, можна говорити про те, що підхід до комплексної оцінки психологічної готовності майбутніх інженерів-педагогів до реальної професійної діяльності повинен включати в себе оцінку наступних етапів - сформованості професійних намірів, професійного навчання та професійної адаптації. Кожен з цих етапів має свої особливості і на кожному застосовуються відповідні підходи до його визначення.

На першому етапі - формування професійних намірів - критерієм є соціально та психологічно обґрунтований вибір професії. Вивчаються ті чинники, які безпосереднього впливають на вибір професії: зміст освіти і досвід особистості, передбачувані життєві перспективи, усвідомлення об'єктивних потреб в різних видах праці, значимість і престижність професії та ін. До факторів, що впливає на професійні наміри можна віднести:

- а) вимоги батьків, родичів, адміністрації;
- б) соціальний престиж професії батьків, їхнє ставлення до своєї роботи;
- в) навчально-виробнича діяльність;
- г) інтерес до навчальних предметів і деякі інші.

На другому етапі - професійного навчання, коли здійснюється процес цілеспрямованої підготовки до майбутньої діяльності, критерієм є професійне самовизначення, яке безпосередньо пов'язане зі зміною мотиваційної сфери студентів.

В даний критерій включаються такі групи:

1. Інженерно-технічні вміння, які включають в себе: загально-інженерні, конструктивно-технічні, організаційно-технологічні, вміння по галузевої спеціалізації, а також виробничо-операційні вміння.

Зважаючи на те, що технічні поняття відрізняються від природно - наукових такими особливостями як:

- об'єктивно є продуктом конкретизації і практичного застосування декількох, природно отриманих понять (поняття про деталі включає в себе відомості з геометрії, хімії тощо);

- є менш узагальненими і абстрактними ніж природно - наукові, характеризуються значною мірою конкретності і образності.

Тому при визначенні готовності фахівця до діяльності виділяються два типа критеріїв оцінки технічних знань.

До першого типу віднесено критерії, які використовуються при прямому відтворенні знань, і розділені на дві групи:

1-а кількісні - повнота обсягу відтворюваних знань, тобто ступінь подання до них всіх понять, уявлень і фактів, що відносяться до певної теми; міцність знань, тобто тривалість їх збереження в пам'яті з моменту засвоєння.

2-а групи якісні критерії – до них відносяться усвідомленість знань, які характеризуються розумінням істотних зв'язків між досліджуваними предметами і явищами; швидкість актуалізації знань при опитуванні, тобто швидкість з якою студент відповідає, відшукує в пам'яті необхідну інформацію і дає точну відповідь відповідно до заданого йому питання.

До другого типу критеріїв відносяться ті, які характеризують знання з боку застосовності до вирішення певних практичних завдань, тобто з точки знання їх функціонування в структурі відповідних умінь (впізнання технічного об'єкта, розробки конструкції або конструювання вузла виробу з використанням раніш досліджуваних правил, понять, визначень тощо). Це такі критерії як:

- повнота і точність актуалізації знань, необхідних для вирішення даного завдання, яка здійснюється відповіддю на питання, заданого студенту. Для цього йому необхідно мати повне уявлення про критерії, за якими оцінюються всі рівні засвоєння даного матеріалу і досить високий рівень розвитку аналітичного мислення, яке дає можливість з декількох способів вирішення технічної задачі вибрати найбільш оптимальний;

- продуктивність знань, яка відображає творчий потенціал студента, здатність при вирішенні проблемних завдань, переробляючи самостійно наявні знання, формувати у себе нові поняття.

2. Організаційні вміння - оцінюються вміння з планування виробничого та навчально-виховного процесу, діагностики рівня готовності студентів і співробітників підприємств виконувати професійні функції в умовах реального виробництва, формування колективу, розвитку професійно важливих якостей студентів і членів виробничого колективу, встановленню дисципліни, вибору

оптимальних засобів впливу і взаємодії, організації самовиховання і самоврядування, формування професійної спрямованості студентів.

3. Дидактичні вміння - оцінюються вміння по визначенню конкретних цілей навчання, вибору адекватних форм, методів і засобів навчання, конструювання педагогічних ситуацій, поясненню навчально-виробничого матеріалу, демонстрації технічних об'єктів і прийомів робіт.

4. Організаційно-методичні вміння - оцінюються інтегральні педагогічні вміння з реалізації навчально-виховного процесу: формування мотивації навчання, організації навчально-професійної діяльності студентів, встановленню педагогічно виправданих взаємовідносин, формування колективної пізнавальної діяльності.

5. Комунікативно-режисерські вміння - оцінюються інтегральні вміння, які включають перцептивні, експресивні, сугестивні, ораторські вміння, а також уміння по педагогічній режисурі.

6. Прогностичні вміння - оцінюються інтегральні вміння по прогнозуванню успішності виробничого та навчально-виховного процесу, що включають діагностику особистості і колективу, аналіз виробничих і педагогічних ситуацій, побудови альтернативних моделей виробничої та педагогічної діяльності, проектування розвитку особистості і колективу, контроль за процесом і результатом навчання, виховання і розвитку студентів.

7. Гностичні вміння – оцінюються пізнавальні вміння в галузі придбання інженерно-педагогічних знань, що передбачають отримання нової інформації, виділення в ній головного, узагальнення і систематизацію передового виробничого і педагогічного досвіду, досвіду новаторів і раціоналізаторів виробництва.

На третьому етапі, процес входження в професію (професійної адаптації), одними з основних критеріїв є рівень розвитку професійно значущих якостей особистості, психологічний комфорт. Результати адаптації залежать від рівня психологічної готовності до виконуваних завдань, мотивації поведінки людини. Процес адаптації може бути прискорений за рахунок ознайомлення людини з можливими ситуаціями майбутніх дій, активізації суспільних мотивів поведінки, формування знань, умінь і навичок, яких спочатку бракує, високої активності пізнавальних процесів тощо.

Досліджуючи особливості оцінки психологічної готовності майбутніх інженерів-педагогів до професійної діяльності ми можемо говорити про те, що в основному контроль і оцінка навчання проводиться з застосуванням методів які базуються на статистичній нормі, хоча в даний час все більшого поширення має критеріально - орієнтований підхід, тобто тести такого змісту (КОРТи), в яких реалізується модель розумової діяльності студента, котрий виконує навчальне завдання, яке має ключове значення в засвоєнні певного навчального розділу. Предметом аналізу в КОРТах є розумовий зміст, тобто що студент знає і вміє робити, вивчивши матеріал відповідного розділу навчальної програми. Викладач, використовуючи такі тести, отримує необхідну інформацію про досягнення поставлених цілей, про ті частини навчальної програми, які студент не засвоїв. Такий підхід ефективний в забезпеченні зворотного зв'язку. КОРТи, які поширені в США та інших країнах, орієнтовані на такі критерії як рівень виконання і рівень майстерності і не аналізують психологічні умови, що забезпечують виконання критеріального завдання. Тому, в даний час, багатьма дослідниками здійснюється розробка КОРТів, критерієм в яких виступають психологічні умови виконання навчальної діяльності. КОРТи з психологічним змістом визначають рівень сформованості у студентів необхідних розумових дій, їх логіко-психологічну підготовленість до виконання навчальних завдань, що грає важливу роль у визначенні їх психологічної готовності виконувати надалі професійні функції. Застосування викладачем КОРТів з психологічним змістом може допомогти їм виявити особливості професійного інтелектуального розвитку студентів, його відповідність вимогам нормативів, визначити індивідуальний характер труднощів і намітити шляхи корекції.

Висновки і пропозиції. Аналіз досліджень проблеми комплексної оцінки психологічної готовності фахівця інженерно-педагогічного профілю до умов реальної професійної діяльності свідчить про її недостатню розробленість, як в теоретичному, так и практичному аспектах. Існуюча практика визначення психологічної готовності особистості до професійної діяльності не забезпечує адекватного уявлення про її психологічну готовність виконувати професійні функції в реальних професійних умовах.

Все вище розглянуті підходи до оцінки базувалися на інформації, яка отримана з кваліфікаційної характеристики, і в котрій повинні бути відображені основні вимоги до підготовки фахівця, сформульовані як професійно значущі

характеристики (вміння і якості) фахівця так і необхідні йому для виконання професійних завдань, проте кваліфікаційна характеристика охоплює не всі властивості фахівця як суб'єкта діяльності. Ця неохоплених властивості є предметом досліджень в професіографії при розробці професіограми, як документа, що відображає умови і змістовну узагальнену характеристику професійної діяльності, а також її вимоги до особистості фахівця.

Психологічна готовність допомагає майбутнім фахівцям найбільш раціонально використовувати свої можливості, особистісні якості, вміння і навички при виконанні професійних функцій, вносити необхідні зміни у свою діяльність із метою підвищення її ефективності. Тому актуальним є аналіз структури психологічної готовності людини до певної діяльності, визначення критеріїв, умов, які визначають тривалість і стійкість проявів, динаміку психологічної готовності особистості.

Результатом такого аналізу є створення професіограми відповідної діяльності. У ній відбивається психофізіологічна характеристика діяльності, описуються професійно важливі якості людини, дається характеристика організації і умов праці, опис самої діяльності, вимоги до загальної та спеціальної підготовки, необхідної для здійснення даної діяльності. На основі проведеного аналізу і розробляється структура психологічної готовності особистості до професійної діяльності.

У визначенні психологічної готовності фахівця відіграє величезну роль урахування індивідуальних стилів професійної діяльності, що потребує застосування різноманітних критеріїв успішності діяльності, а відповідно і різноманітних методик їх визначення. При цьому необхідно враховувати динамічність критеріїв, пов'язану зі змінами в психофізіологічній і психологічній структурі діяльності як у процесі навчання, так і при набуванні професійного досвіду. Отже, визначення психологічної готовності особистості до професійної діяльності в різні періоди навчання і безпосередньо у діяльності здійснюється за допомогою різноманітних методик.

Одним із шляхів вирішення поставленої проблеми є розробка, вдосконалення практично діючих засобів визначення психологічної готовності спеціаліста до професійної діяльності певного профілю на підставі застосування інтегрованих психодіагностичних методів.

Виходячи з цього, можна говорити про те, що для повноцінної комплексної оцінки психологічної готовності випускника вузу до виконання професійних функцій в реальних умовах потрібен аналіз професійної діяльності, її структури і функцій в співвіднесенні з потребами мотиваційної сфери особистості. Що і є предметом подальшого нашого дослідження.

Література

1. Боснюк В. Ф. Психологічні особливості професійної відповідальності рятувальник / В. Ф. Боснюк // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць НУЦЗУ. - Харків, - 2016. - Вип.20.- С. 15-22.
2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайній та екстремальних умовах: Навчальний посібник для студентів Вищих Навчальних Закладів. - К .: Ніка-Центр, 2006. - 580 с.
3. Кучеренко С. М. Психологічна готовність майбутнього офіцера технічного профілю до організації службово - бойової діяльності в особливо умовах / Н.С. Кучеренко, С. М. Кучеренко // «Теорія і практика сучасної психології». Збірник наукових праць -№1.- Запоріжжя, Класичний приватний університет, 2018. - 167с., С. 150-154
4. Кучеренко С. М. Формування психологічної готовності фахівців технічного профілю як фактора ефективної організації професійної діяльності / Н.С. Кучеренко , С. М. Кучеренко, О.О. Назаров // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» - Вип.3, Т1. - Херсон, ХДУ, 2018. - 225С., С. 196-201 .

Kucherenko S. Kucherenko N. Integrated approach to the assessment of psychological readiness of the university graduate for activity as one of the elements of organization of the process of vocational training

The article analyzes the state of the problem of complex assessment of the psychological readiness of the specialist of engineering-pedagogical profile to the conditions of real professional activity. It is determined that to assess the psychological readiness of the individual for the activity - it means

to have an idea of the level of development of the basic personality substructures: professional orientation; experience that includes knowledge, skills and qualifications in the chosen specialty; mental processes - will, feelings, perception, memory, thinking; biopsychic properties - temperament, sexual and age properties. The analysis of literary sources suggests that there are currently different approaches to the problem of determining the readiness of higher education graduates for professional activity, but the existing global definition of their psychological readiness for professional activity is not effective enough because the indicators that determine the success professional activity, depend not on one, but on a complex of factors. Therefore, each factor must be determined separately, and the conclusion about a person's psychological readiness to perform professional functions in real conditions of activity should be made on the basis of a comprehensive approach to the determination of these factors.

It is determined that engineering-pedagogical activity can be considered as an integrative engineering-technical, production - technological, pedagogical, which includes vocational guidance and professional adaptation of students; diagnostics of students' professional readiness, education and mental development; guidance in technical creativity; design of educational process; his didactic and methodical equipment; implementation of educational and training and production processes; engineering and technological activities; self-education and advanced training.

The approach to a comprehensive assessment of the psychological readiness of the graduate engineering and pedagogical profile for professional activity should include the assessment of the following stages - the formation of professional intentions, vocational training and professional adaptation. Each of these stages has its own peculiarities, and each approach has different approaches to its definition. At the stage of formation of professional intentions, the following criteria are studied: socially and psychologically sound choice of profession, content of education and personal experience, life prospects, awareness of objective needs in different types of work, significance and prestige of the profession, etc.

At the stage of professional training, the criterion is professional self-determination and includes the following groups: engineering and technical

skills, organizational skills, didactic skills, organizational and methodological skills, communicative and directorial skills, prognostic skills, gnostic skills. At the stage of professional adaptation, one of the main criteria is the level of development of professionally significant personality traits, psychological comfort. Some approaches to addressing the current challenges in organizational psychology are also offered.

Key words: *professional activity, professional orientation, personality of the specialist, professional competence, motivation, professional self-determination.*